

Buyuk Ipak yo‘li xalqlari san’ati jarayoni va evolyutsiyasining nazariy asoslari

Dilshodjon Doniyor o‘g‘li Davronov
Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti

Annotatsiya: Buyuk Ipak yo‘li nafaqat ipak, ziravorlar, qimmatbaho metallar, minerallar, hunarmandchilik, arxitektura va rasm kabi mahsulotlarni eksport qilish yo‘li bo‘lib xizmat qilgan, balki teatr tomoshalari, raqs va musiqa san’ati kabi madaniy almashinuvlarni ham amalga oshirgan. Dinlarning tarqalishida, ayniqsa islom dinining tarqalishida Buyuk Ipak yo‘li ham muhim rol o‘ynagan. Mavrigixonlik Turkmanistonning Mari shaxrida paydo bo‘ldi. Musulmon savdogarlar qaerda bo‘lsalar, o‘z namozlarini o‘qishar, va savodni ham insof bilan qilishar edi, buni ko‘rgan boshqa din vakillari Islom dinini tan olishga majbur bo‘lganlar. 1877 yilda baron Ferdinand fon Rixthofen birinchilardan bo‘lib savdo yo‘li xaritasini batafsil o‘rganib, unga “buyuk ipak yo‘li” deb nom berdi.

Kalit so‘zlar: buyuk ipak yo‘li, mavrigixonlik, musulmon dini, san’at, musiqa, raqs, arxitektura, rasm, musiqa asboblari, uslublar, haykallar va bosma tasvirlar

The Artistic Process of the Peoples of the Great Silk Road and the Theoretical Foundations of its Evolution

Dilshodjon Doniyor o‘g‘li Davronov
Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

Abstract: The Great Silk Road served not only as a route for exporting products such as silk, spices, precious metals, minerals, handicrafts, architecture and painting, but also for cultural exchange such as theater, dance and music. The Great Silk Road also played an important role in the spread of religions, especially Islam. Mavrigi Khan appeared in the city of Mari, Turkmenistan. Wherever Muslim merchants were, they performed their prayers and read honestly, and representatives of other religions, seeing this, were forced to accept Islam. In 1877, Baron Ferdinand von Richthofen was the first to study the map of the trade route in detail and called it the “Great Silk Road”.

Keywords: the great silk road, Moorishness, Muslim religion, art, music, dance, architecture, painting, musical instruments, styles, sculptures and prints

Ipak yo‘li san’ati buddizm va islom diniy san’atini, tasviriy devoriy rasmlar kabi san’atning muayyan uslublari g‘oyalarini va turli san’at asarlarini, jumladan, ulkan

haykallar va bosma tasvirlarni yaratish texnologiyalarini o'z ichiga oladi. Tarixda Ipak yo'li, muloqot, savdo, o'zaro ta'sir va almashish yo'llari odamlarni va ularning madaniyatlarini birlashtirib kelgan. Dastlab aloqa va almashinuv tarmog'i sifatida yaratilgan bo'lib, ular Osiyo tarixiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi: xalqlar madaniyati va dini, tillari, ilm-fan, intellektual va badiiy merosni hamda musiqa asboblarini, qo'shiqlarini o'zaro almashishga imkon bergan.

VIII - asr o'rtalariga kelib Ipak yo'lining g'arbiy yarmi musulmonlarning to'liq nazorati ostida bo'lganligi sababli, har qanday uzoq masofali ayirboshlash musulmon mamlakatlari orqali o'tishiga to'g'ri kelgan, shu sababli dinning yanada tarqalishida savdo o'z ta'sirini o'tkazgan. Musulmon savdogarlar qaerda bo'lsalar, o'z namozlarini o'qishar, va savodni ham insof bilan qilishar edi, buni ko'rgan boshqa din vakillari Islom dinini tan olishga majbur bo'lganlar.

1877 yilda baron Ferdinand fon Rixthofen birinchilardan bo'lib savdo yo'li xaritasini batafsil o'rganib, unga "buyuk ipak yo'li" deb nom berdi. Taxminan milodiy 1-asrda Buyuk Ipak yo'li o'z miqyosiga yetdi.

Buyuk Ipak yo'li nafaqat ipak, ziravorlar, qimmatbaho metallar, minerallar, hunarmandchilik, arxitektura va rasm kabi mahsulotlarni eksport qilish yo'li bo'lib xizmat qilgan, balki teatr tomoshalari, raqs va musiqa san'ati kabi madaniy almashinuvlarni ham amalga oshirgan. Dinlarning tarqalishida, ayniqsa islom dinining tarqalishida Buyuk Ipak yo'li ham muhim rol o'ynagan.

Buyuk Ipak yo'li haqli ravishda qadimgi sivilizatsiyalarning ajoyib yutuqlaridan biri hisoblanadi. U insoniyat tarixida birinchi marta O'rta yer dengizidan Tinch okeanigacha bo'lgan ulkan kengliklarni kesib o'tib, turli mamlakatlar va xalqlarni bir-biriga bog'lab, ularning moddiy, badiiy va ma'naviy madaniyatini bog'ladi. Ko'p asrlar davomida bu yo'lda g'oyalar, texnologiyalar, hunarmandchilik va e'tiqodlar almashildi. Solnomalarda noma'lum mamlakatlar, xazinalar va sarguzashtlarni izlab cho'l va tog'larni bosib o'tgan jasur kashshoflar jasorati qayd etilgan. Sayohatchilar hech narsadan qo'rqmadilar - ko'p yillar davom etgan mashaqqatli sayohatdan ham, karvonlarga hujum qilgan dahshatli, jangovar ko'chmanchilardan ham, qum bo'ronlari ko'pincha yo'llarni shunchalik to'sib qo'yadigan suvsiz Osiyo cho'llaridan ham, ularning yo'nalishini topish mumkin edi. "Odamlar va hayvonlarning suyaklari bilan."

Ipak va undan tayyorlangan mahsulotlar ko'p ming yillar davomida odamlarga hamroh bo'lib kelgan. Turli sabablarga ko'ra ipakchilik sanoati ko'tarilish va pasayishlarni kuzatilgan, ipakka bo'lgan qiziqishning pasayishi "ipak isitmasi" bilan almashtirildi, ipak mahsulotlari narxi ko'tarildi va pasaydi, ammo bugungi kunda ham ipak sanoatning turli sohalari uchun asosiy xom ashyo hisoblanadi. Milliy iqtisodiyot va biz hali uni qo'llash uchun yangi imkoniyatlarni kashf eta olmadik.

Pillachilik tarixi asrlarga borib taqaladi. Ipak yasash sirini xitoyliklar to'rt ming yildan ko'proq vaqt oldin kashf etgan. Biroq, ko'plab tadqiqotchilar bu davrni yana

ming yil orqaga suradilar va o'tgan asrda G'arbiy Evropaning mashhur ipakchilari Fava va Vittning ta'kidlashicha, ipak qurti pillasidan olingan ipak Xitoyda 7000 yil ilgari ham mavjud bo'lganligi aniqlangan.

Xitoyliklardan keyin birinchi bo'lib ipak mato to'qish san'atini kim egallaganligi to'g'risida yakdil fikr mavjud emas. Ehtimol, ular hindular edi, ammo boshqa fikrlar ham bor. Qadimgi tarixiy yilnomalarga ko'ra, ipak sanoati (biz bilgan shaklda bo'lmasa ham) dastlab Xitoy imperiyasidan eramizdan avvalgi IV asrda Yaponiyaga va shundan keyingina Hindistonga kirib kelgan.

"Buyuk Ipak yo'li" tushunchasi o'sha davrda ikki xil olam: G'arb va Sharqni tanishtirgan qimmatbaho tovar – ipak bilan bog'liq. Bu atama birinchi marta 1877 yilda nemis olimi Ferdinand Rixthofen tomonidan o'zining "Xitoy" nomli klassik ilmiy asarida ishlatilgan. Bepoyon Yevroosiyo materigining turli qismlarini birlashtiruvchi yo'llar tizimini shunday deb atagan.

Ipak yo'li o'zi o'tgan mamlakatlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy tuzilishining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning barcha yo'llari bo'ylab yirik va kichik savdo shaharlari va aholi punktlari paydo bo'lgan, O'rta Osiyo, ayniqsa, karvon yo'llari bilan ajralib turardi. Bu hududdan o'nlab savdo yo'llari o'tgan. Bu erda eng muhim etnik jarayonlar sodir bo'ldi, madaniyatlarning faol o'zaro ta'siri amalga oshirildi, keng ko'lamli savdo operatsiyalari amalga oshirildi, diplomatik shartnomalar va harbiy ittifoqlar tuzildi. Bu mintaqa xalqlari alifbo yozuvi va jahon dinlarining tarqalishida, ko'plab madaniy va texnikaviy yutuqlarning Ichki Osiyo va Uzoq Sharq mamlakatlariga tarqalishida beqiyos rol o'ynagan.

Buyuk Ipak yo'li Rimdan boshlanib, O'rta yer dengizi orqali Suriyaning Giropolis shahriga borgan va u yerdan Mesopotamiya, Shimoliy Eron, O'rta Osiyo orqali Sharqiy Turkiston vohalariga, undan keyin esa Xitoyga olib borgan. Markaziy Osiyo bo'limi Areyada (Hirot) boshlandi. Bu yerdan shimolga burilib, Marg'iyona (Marv) Antioxiyasiga, bu yerdan janubi-g'arbga Baqtriyaga, so'ngra ikki yo'nalishda – shimolga va sharqqa qarab ketgan.

Shimoliy yo'l Termiz (qadimgi Tarmita) hududidagi Oks (Amudaryo)ni kesib o'tib, so'ngra ikki yo'nalishda: Termiz va Sho'rob, Chushka-G'uzor va Qora-Qamar o'tish joylari bo'ylab daryo vodiysi bo'ylab ajralib chiqdi. Sherobod G'arbiy Hisorda, Derbent (Darbant) aholi punktidan 8 kilometr shimoli-g'arbda joylashgan Temir darvoza tomon olib borardi. Tog' dovonlari bo'ylab dovonlar hamda Qushtanga va Boysuntov daryolari vodiylari bo'ylab Osiyoning markaziy mintaqalaridan Baqtriya, Toxariston va Hindistonga va aksincha, savdo karvonlari va harbiy qo'shinlarining asosiy va mohiyatan yagona yo'li o'tgan. , Hindistondan Baqtriya, So'g'd, Buxoro va Chochgacha.

Derbentdan kelayotgan bu yo'l Kushonlar davrining boshida hozirgi Sherobod shahrining shimoliy chekkasida paydo bo'lgan Kofirqal'a aholi punktidan o'tgan,

so'ngra yuqorida aytib o'tilgan Temir darvoza orqali Aqrabotga o'tgan, u yerda o'rta asrlarda Kendek so'g'diylar turar-joyi joylashgan. joylashgan edi. So'ngra shimolga burilib, Uryadaryo vodiysi, Qoraxoval qishlog'ini kesib o'tib, Qamdarvoza darasi bo'ylab Kesh (hozirgi Shahrisabz va Kitob) hududiga, so'ngra Maroqandaga chiqadi. Bu Toxaristondan Samarqandgacha bo'lgan eng qisqa yo'l bo'lib, G'uzordan o'tgan yo'ldan ancha qisqaroq edi. Maroqanddan Och dasht orqali Choch viloyati (hozirgi Toshkent vohasi), Farg'ona va Terek-Davon dovoni orqali Sharqiy Turkistonga yo'l borardi.

Bu yo'lning yana bir yo'nalishi Tarmitadan Surxondaryo vodiysi bo'ylab komedlar yashovchi mamlakatga (Qorateginda joylashgan hudud), so'ngra Tosh minoraga (Oloy vodiysi) yetib borgan va undan so'ng yo'l O'rta Osiyo chegarasidan chiqib, Sharqqa o'tgan. Turkiston. Bu marshrutning yana bir O'rta Osiyo tarmog'i boshqacha yo'nalishga ega edi: Marg'iyonaning Antioxiyasidan (qadimgi Marv) Qoraqum qumlari orqali o'tib, Oks daryosidan o'tib, so'ng Buxoroga, u yerdan Maroqanda, Choch, Farg'onaga, undan keyin esa Marg'iyonaga yo'l oldi. Sharqiy Turkiston vohalari.

Bugungi kunda yuzlab marshrutlar ishlab chiqilgan va barcha qit'alarda ishlaydi. Biroq, uzunligi 12 800 km bo'lgan dunyodagi eng jozibali va eng uzun yo'llardan biri Buyuk Ipak yo'lidir. Ming yillar davomida Sharq va G'arbni ikki tomonlama tsivilizatsiya daryosi sifatida bog'lab turgan bu yo'l. Sayyohlar endi o'tgan asrlardagi savdogarlar, missionerlar va geograflarning ekspeditsiyalariga qo'shilishdi. Buyuk Ipak yo'li bo'ylab yo'nalishlarning tashkil etilishi tufayli insoniyatning aksariyat qismi geografik chegaralar bilan cheklanmagan holda, jahon merosiga to'g'ridan-to'g'ri kirish imkoniga ega.

1998 yilda YUNESKO "Ipak yo'lini yaxlit o'rganish – muloqot yo'li" deb nomlangan o'n yillik loyiha boshlanganini e'lon qildi. Unda sivilizatsiyalar tarixini keng va har tomonlama o'rganish, Sharq va G'arb o'rtasida yaqin madaniy aloqalar o'rnatish, Yevroosiyo qit'asida yashovchi ko'p sonli xalqlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash ko'zda tutilgan. Buyuk Ipak yo'lining tiklanishi sivilizatsiyalarning ming yillik muloqotining qayta tiklanishidir.

YUNESKOning Jahon madaniy taraqqiyoti o'n yilligi doirasidagi noyob loyiha butun dunyoda Ipak yo'lga qiziqish uyg'otdi. U bir necha yil davomida ishlab chiqilgan va turli xil faoliyat turlarini o'z ichiga olgan. Bundan tashqari, u fanlararo yondashuv bilan ajralib turdi, bu G'arb va Sharq o'rtasida mavjud bo'lgan ilmiy, texnologik va madaniy aloqalarni to'liq o'rganishga imkon beradi, bu esa xalqaro va milliy miqyosda keyingi tadqiqotlarni rag'batlantirishga imkon beradi. jahon merosi tushunchasi. Loyiha ekspeditsiyalaridan birining taqdimot marosimida Ipak yo'li yillar davomida arxeologlar, tarixchilar, geograflar, etnologlar, sotsiologlar va tilshunoslar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, shu paytgacha hech qachon keng qamrovli, tizimli

va fanlararo ekspertiza o'tkazilmagani alohida ta'kidlandi. insoniyat tarixining bu ulkan hazinasi.

Transkontinental aloqalar qishloq jamoalarining yopiq tizimini rivojlantirdi, odamlarning dunyoqarashini kengaytirdi va intellektual sohaning yanada jadal rivojlanishiga yordam berdi. Albatta, eng avvalo foydani o'ylagan qadimiy savdogarlar o'z faoliyatlarida bunday natijani ko'zda tutmagan bo'lsalar ham, aynan shu narsa Buyuk Ipak yo'lining jahon sivilizatsiyasiga o'ziga xos hissa qo'shgan hodisasidir. Mavrigixonlik Turkmanistonning Mari shaxrida paydo bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Проблематика музыкальной эстетики как фактическая сторона повествования. *Science and Education* 3 (5), 1556-1561
2. КБ Холиков. Тяготение основа-основ в музыкальной композиции. *Scientific progress* 2 (4), 459-464
3. КБ Холиков. Вокальная культура как психологический феномен. *Актуальные вопросы психологии, педагогики, философии* 2 (11), 118-121
4. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
5. КБ Холиков. Важнейшие полифонические формы многоголосных произведений. *Scientific progress* 2 (4), 557-562
6. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
7. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
8. КБ Холиков. Обязанности миелина, о левом и правом пороге миелина. *Science and Education* 5 (2), 33-44
9. КБ Холиков. Эффективное действия сквалан-углеводород тритерпенового ряда и амаранта к заболеваниям рака, опухоли. *Science and Education* 5 (2), 27-32
10. КБ Холиков. Педагогическое корректирование психологической готовности ребенка к обучению фортепиано в музыкальной школе. *Science and Education* 4 (7), 332-337
11. КБ Холиков. Защитный уровень мозга при загрузке тренировочных занятиях и музыкального моделирование реальных произведениях. *Science and Education* 4 (7), 269-276
12. КБ Холиков. Прослушка классической музыки и воздействия аксонов к нервной системе психологического и образовательного процесса. *Science and Education* 4 (7), 142-153

13. КБ Холиков. Новые мышление инновационной деятельности по музыкальной культуры в вузах Узбекистана. *Science and Education* 4 (7), 121-129
14. К.Б. Холиков. Отличие музыкальной культуры от музыкального искусства в контексте эстетика. *Science and Education* 3 (5), 1562-1569.
15. КБ Холиков. Модели информационного влияния на музыку управления и противоборства. *Science and Education* 4 (7), 396-401
16. КБ Холиков. Измерение эмоции при разучивании музыки, функция компонентного процессного подхода психологического музыкального развития. *Science and Education* 4 (7), 240-247
17. КБ Холиков. Манера педагогической работы с детьми одарёнными возможностями. *Science and Education* 4 (7), 378-383
18. КБ Холиков. Внимания музыканта и узкое место захвата подавление повторения, сходство многовоксельного паттерна. *Science and Education* 4 (7), 182-188
19. КБ Холиков. Сравнение систематического принципа музыкально психологического формообразования в сложении музыки. *Science and Education* 4 (7), 232-239
20. КБ Холиков. Мозг и музыкальный разум, психологическая подготовка детей и взрослых к восприятию музыки. *Science and Education* 4 (7), 232-239
21. К.Б. Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. *Science and Education*. 3 (3), 1026-1031.
22. КБ Холиков. Характеристика психологического анализа музыкальной формы, измерение ракурса музыкального мозга. *Science and Education* 4 (7), 214-222
23. КБ Холиков. Абстракция в представлении музыкально психологического нейровизуализации человека. *Science and Education* 4 (7), 252-259
24. КБ Холиков. Ответ на систему восприятия музыки и психологическая состояния музыканта. *Science and Education* 4 (7), 289-295
25. КБ Холиков. Проект волевого контроля музыканта и воспроизводимость музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 189-197
26. КБ Холиков. Психика музыкальной культуры и связь функции головного мозга в музыкальном искусстве. *Science and Education* 4 (7), 260-268
27. КБ Холиков. Внимание и его действие обученному музыканту и оценка воспроизводимости тренировок. *Science and Education* 4 (7), 168-176
28. КБ Холиков. Рост аксонов в развивающийся музыкально психологического мозга в младшем школьном возрасте. *Science and Education* 4 (7), 223-231

29. КБ Холиков. Аксоны и дендриты в развивающийся музыкально психологического мозга. *Science and Education* 4 (7), 159-167

30. КБ Холиков. Фокус внимания и влияние коры височной доли в разучивании музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 304-311

31. Sodiqova Muhabbat Salimovna. (2023). IPAK YO'LI MAMLAKATLARI IJTIMOİY, IQTISODIY VA SIYOSIY MUNOSABATLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *International journal of education, social science & humanities*. finland academic research science publishers, 11(9), 356–359.